

DEK
DEMOKRATİK
EĞİTİM KURULTAYI - 1977

ÇOCUK EDEBİYATI

— BİLDİRGE —

Fakir BAYKURT

Çocuk Edebiyatı konusunda, bir ana politikanın ayrıntılarından biri olarak bakmak gerekir. Ama önemli bir ayrıntı...

Ülkenin ekonomisine egemen olan sınıfın yönetimde, eğitimde, edebiyatta varolan etki ve güdümü ne ise, çocuk edebiyatı konusunda da bu etki ve güdüm, doğrudan ya da dolaylı olarak, her zaman görülür.

Genel eğitim ve edebiyattan ayrı bir çocuk edebiyatı düşünmenin eksikliği, hattâ olanaksızlığı uzun boylu tartışılacak bir sorun olmadığı gibi, ülkenin ekonomi ve politikasından bağımsız-bir çocuk edebiyatı da düşünülemez.

Konuya büyük önem verip, «her şeyden önce çocuk edebiyatı» gibi yaklaşımlar bizi daha işin başında abarttık yanlışlıklara götürebilir.

Böylece, çocuk edebiyatının konumu belirlenmiş oluyor: Öteki toplumsal, eğitsel, sanatsal sorunlar arasında çocuk edebiyatının yeri bir «ayrıntı»dır.

Bir «ayrıntı»dır diye çocuk edebiyatının önemini küçümsemek yanlıştır. Her toplumun en kalabalık kesimini çocuklar oluşturur. Çocuk yayınlarını bir sürüm ve kâr konusu olarak düşünürseniz, yetişkinlere yönelik yapıtların 5-10.binlik baskıları iki üç yılda zor tükenirken, okul öncesi ve okul çağı çocukları için çok sayıda basılmış yayınların kısa sürede kapışıldıklarını görürsünüz. Sadece ilkökul çocukları kendi ülkemizde 7 milyondur. Komşu sosyalist ülkelerde çocuk dergi ve gazetelerinin baskı sayıları yüz binlerle, milyonlarla anlatılıyor. Başarılı çocuk kitapları da öyle...

Bu alanı karcı bir tavırla düşünen kapitalist toplum yayımcıları, çocuk yayınlarını düğme ya da sandviç satışı gibi ticaret örnekleriyle eş değerde görürler. Yararlı olan, gerekli olan ne ise onu verelim diye değil, hızla satılarak en çok kâr sağlayacak ise onu sürelim diye düşünürler. Egemen sınıf ideolojisini yayınlara katmak'ta hemen bunun yanı sıra ortaya çıkar. Tütün, içki, oyun alışkanlığı gibi, bol resimli, he-

yecanlı. vurdu kırdılı, aşâğıhk kompteksterine uygun, üstünlük gururlarını okşayıcı, nefes kesen nitelikteki içeriğiyle bir yayın endüstrisi, daha yaşamın erken basamaklarında bulunan körpe milyonları sarar. Bunun içinden çıkmak, çıkabilmek, çocuklar ve ana babalar için zordur. Çocuk edebiyatı, sadece kendi toplumlarının, satın alma isteği uyarılmış çocuk kitlesi için değil, dış ülkelerin körpe kuşakları için de bir yayılmacı (emperyalist) kültür aracı olarak etkinlik sağlar... «Kadere karşı gelinmez, Güçlünün yanında yer almak gerekir, Beş parmağın beşi bir değildir, Çalışkan ve itaatli ol. büyüklerin gözüne gir, Eski köye yeni adet getirme. Böyle gelmiş böyle gider, Kızıldereliler, Siyahlar, az gelişmiş sömürge ülke insanları haksız, beyazlar haklıdır...» yollu görüşler, kâr getiren alanlarda gelecek kuşakların zihinlerine ekilmiş olur.

Kendi yurdumuzda da böyle değil mi Resimleri dışarda basılmış metinleri içerde şipşak uyarlanmış, çırpıştırma ya da derleme hikaye ve masallardan oluşan pek çok yayının içeriği, sınıfçı, ırkçı, emperyalist, feodal, dinci, şeriatçı, padişahçı görüşlerle doludur. Özel girişimci yayınevleri, devletin bilerek boş bıraktığı bu geniş alanda birer taşla ikişer kuş vururlar. Hem kârlarını sağlar, hem de haklı bir dünyanın bugünkü ve yarınki yurttaşları için zararlı olan görüşlerin yayımını yaparlar.

Türkiye'de çocuk edebiyatı genellikle, egemen sınıfın kültür ve eğitim politikasına uygun olarak dışa bağımlı, tek yanlı sınıfsal etkilemelere açık bir alan halindedir. Emeği en yüce değer sayan, bağımsızlıkçı, demokrat görüşlere, yakın zamana kadar sınıksız kapalı tutulmuştur. Her türlü heyecansal etkilemeye hazır, son derece duyarlı yaştaki çocuklara kolayca benimsetilen görüşlerin karşısına daha güze! bir dünya isteyen yayınlar yeter ölçüde çıkamamıştır.

Böyle bir işi bugüne kadar devletin yapmasının son derece yanlış ve zararlı olacağı dönemler yaşanmıştır. Devlet kimin elinde? Niteliği ne? O devlet bir de çocuk edebiyatı yayınları yaparsa ne olur?

Kooperatifler/dernekler, sendikalar, öteki meslek kuruluşları bu konuya zaman zaman ilgi göstermek istemişler, bir yandan işlerinin çokluğu, bir yanda iki yılda değişen yönetim kurullarının yarattığı kopukluk nedeniyle, esaslı bir başlangıç ve başarı örneği ortaya koyamamışlardır. Belirttiğim engeller asılsa da bu kuruluşlar aracılığıyla elde edilecek sonuçların yeterli olacağından kuşku duymak gerekir. Çocuk edebiyatı alanında yapılacak yayınların piyasada tutunabilmesi için, yazım, çizim, kâğıt, karton, baskı, dağıtım gibi açılardan «kaliteli» olması zorunludur. Bu da her şeyden önce büyük sermaye ve işletme olanakları ister. Dağıtım ve satış için son derece gerçekçi olmak zorunludur. Baştaki devlet, temsil ettiği egemen sınıf ideolojisiy-

le çelişen yayınların okullara, çocuklara ulaşmasını her zaman engelleyebilir. Yürürlükteki üretim biçimi değiştirilmeden yapılacak, yapılabilecek işlerle, bu üretim biçimi ileri doğru değiştirildikten sonra yapılabilecek işler ayrı ayrıdır. Egemen üretim biçiminin kapitalist olduğu toplumlarda bu işi özel girişimci yayınevleriyle yürütmekten kaçınılmaz, gerçekçi bir tutum değildir. Piyasaya, «rekabet» koşullarına uygun, kaliteli, ucuz çocuk yayınları sürebilmenin bütün koşullarını iyi düşünüp saptamak gerekir. Bugün için öğretmenler, kendi meslek kuruluşları olan «TÖB-DER»in öncülüğünde çok hisseli bir şirketi bu iş için geliştirmeyi düşünebilirler. Katılma ve destekleme yeter düzeyde olursa, merkezde oluşturulacak yazım, çizim, redaksiyon, basım ve satış kolları tutarlı bir eşgüdüm anlayışı içinde çalışarak yurt ölçüsünde başarı kazanabilirler. Elde edilecek kârla dergiler çıkarılabilir, çocuk kitaplıkları açılabilir, çocuk edebiyatını geliştirici ödüller konup yarışmalar düzenlenebilir.

Sosyalist toplumlarda devletin ve toplumdan yana kooperatiflerin bu işe yatırım yaptıklarını, destek olduklarını biliyoruz. Oralarda zorluklar sadece sanat değeri yüksek/daha iyi, daha güzel yapıtların yaratılması alanında görülmektedir. Baskı, dağıtım, maliyet konularındaki sorunlar geniş ölçüde çözülmüştür.

Hangi üretim biçimi içinde olursa olsun çocuk edebiyatının ortak evrensel bazı ilke ve ölçüleri olduğunu unutmamak gerekir.

Çocuk edebiyatı, öncelikle bilgi veren, çocuğa şu ya da bu yönlerdeki görüşlerin erkenden benimsetilmesine yarayan bir araç değildir. Ruhbilimin, eğitim biliminin ortaya koyduğu yeni bilgilere göre çocuk, doğduğu andan başlayarak gelişen, kendine göre duyarlı, devingen bir varlıktır. Çocuk, küçük insan, ya da yarınki insan boş bir kalıbı değildir, algı gücü sınırlı, deneyleri, duyarlılığı, istekleri genellikle yetişkinlerden farklı bir yaratık... Onu ne «küçüktür» diye büyüklerden aşağı bir noktaya yerleştirip «masal bebese» olarak görmeli ne de olduğundan fazla abartıp büyüğe verilen her kitabı ona da verebiliriz, ilgilenir, onlar deyip ağır zorluklara koşmalı. «Nasıl çocuklar için ayrı bir gök yüzü, ayrı bir deniz yoksa, ayrı bir çocuk edebiyatı da olmaz!» deyip konuyu yadsımamalıdır. Algı gücü ve deney birikimi yetişkinlerden farklı olduğu için çocuk edebiyatı ve yayınlarına gereksinim vardır. Bir örnek:

Büyük kardeşi ilkokul 2'ye giden 6 yaşındaki G, ana okuluna gidiyor. Resim yapıyor. Resimlerini gördüm, Pastel boya ile resim kâğıtlarına yapılmış coşkulu resimler. Nisan ayında bir gün kırdaki kendisiyle yürüdük. Doğa, yeşil çimen, sarı, kırmızı, mor çiçeklerle örtülmüştü. Onun resimlerindeki renkleri düşünerek: «Bak ne güzel, bunların da resimlerini yap!» dedim. «Olmaz!» dedi. «Niçin olmaz?» Şu

karşılığı verdi: «Çünkü bu kırlar çok geniş, kâğıda sığmaz, büyük kâğıt olmalı, bu kadar kâğıt bulunur mu?»

Dünyaya bütüncü görüşle bakmakta olan çocuğun, son derece parçacı motifler olan resim ve yazıya geçerek soyut bir dünyada iletişim kurabilmesi zaman işidir.

Ona ilk evrelerde yaşına göre, bol resimli, az yazılı, giderek bu oranların değiştiği yayınlar vermek gerekir. Başlangıçta öncelikle bilgi değil, tat veren, hoşlandıran, duygulandıran, kitap okumayı sevdiren yayınlar vermeli, bilgi, içeriğe giderek katılmalı, dozu azdan çoğa doğru geliştirilmelidir. Bu yayınların amacı, çocukları okumaya alıştırmak, onlara kitabı sevdirmek, giderek ileride okuyan, yazan, düşünen, konuşan, eleştiren, eleştiriye açık, düşünpesini savunan «kültür insanı olmasında yardımcıdır.

Çocuk edebiyatı yayınlarını ille kahramanı çocuklardan oluşan hikâye ve romanlar, ya da masal türünde kitaplar olarak anlamak gerekmez. Her yaştan, her ulus, din ve meslekten insan çocuk roman ve hikâyelerine konu olabileceği gibi, roman, hikâye, masal türlerinin dışındaki türlerde de çocuk yayınları tasarlanıp yazılabilir. Bunda zorunluk vardır, çünkü bir toplumun çocuklarını sadece masal, hikâye, ya da romanla yetiştirip öteki türlerle karşılaşmamış ya da az karşılaşmış halde büyütme yanlıştır. Geçmişte ve bugün, kendi toplumu ve bütün insanlık için olumlu işler başarmış ünlülerin yaşam öyküleri, tarihsel konular, ilgi çekici coğrafya, bilim ve teknik konularını açıklayan yayınlar yaşlarına uygun olarak hazırlanıp çocuklara ulaştırılmalıdır.

Ünlü klâsiklerin özetlenerek, denetimli sözcük listelerine uygun bir anlatımla, resimli baskılarının çocuklar için sanıldığı derecede yararlı oldukları konusunda değilim. Az ölçüde, bu tür yapılardan seçilmiş parçaların ya da bütünlerinin yayınlanması yararlı olabilir.

Bir toplumda çocuk edebiyatı yayınlarını geniş ölçüde çeviri kitaplara dayandırmak, sonuçta, kültür emperyalizmine yol vermek sayılacağından, son derece sakıncalıdır. Çocuk yayınları arasında yerli yapıtlar, çocuk yayınlarından daha geniş yer tutmalıdır. Ünlü ve olgun yazarların, çocuklar için de kitaplar yazmağa özendirilmesi gerekir. Yazarların bu konudaki çekingenliği ve nazlanması kırılmalıdır. 1965'te ziyaret ettiğim Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde yaşamını çocuk edebiyatına veren Dora Gabe ile yaptığım görüşmede kendisi bana, «Bütün büyük yazarlar, aynı zamanda çocuklar için de bir şeyler yazmışlardır!» demişti Meslekdaşımın bu sözünü bir sefer daha yineleyen, pek çok büyük yazarın da yaşamlarını sadece çocuklar için yazmağa adadıklarını eklemekten kendimi alamıyorum.

İçinde, yaşadığımız günlerde; ülkemizin ve dünyamızın taşıdığı

kötülüklerden arındırılması, değiştirilmesi bilincini uyandırıcı, çalışmayı emeği ve değer üreten insanı sevdireci, bağımsızlık savaşlarında halkın yenilmezliğini kanıtlayıcı, daha iyi bir dünya için savaşım azmini artırıcı, barışçı, demokrasiden, eşitlikten, özgürlükten yana çocuk edebiyatı yapıtlarının, her evredeki çocukların yaşına, duyarlığına, algı ve düşgücüne uygun olarak yazılması, sanatçının kendine seçtiği yola aykırı değil, o yola uygun çalışmalarıdır.

Bunun için öğretmenlerle yazarlar, verimli işbirliği örnekleri ortaya koyabilirler. Öğretmenler çocuğu gözleyen ve inceleyen yazılarıyla yazarları uyarabilir, derleyecekleri gereçlerle, önerileriyle, eleştirileriyle, onları destekleyebilirler.

Çocuk yayınlarında yazarı tek başına çalıştırmak yeterli değildir. Çizeri ondan ayırmadan, hattâ yazar-çizer-bir de ruhbilim ve eğitimlimin çocukla, edebiyatla ilgili ölçü ve ilkelerini iyi bilen, bu alanda deney sahibi redaktör üçlüsünün zaman zaman bir araya gelerek çalışmalarına, böylece çocuğa yöneltilecek yapıtı kusurlarından arındırıp olgunlaştırmağa gereklik vardır.

«Benden kitap istediler, oturup iki gecede yazıverdim!» diyen profesyonel yazar, sadece kendine yeterinden çok güvenme yönünden kusurlu değil, aynı zamanda iki gecede kitap yazdığı o alanı ve çocukları bilmiyor demektir. Yetişkinler için hazırlanan bir kitaba gösterilen titizliğin daha çoğu çocuklar için hazırlanan kitaba gösterilmelidir. Çocuklar kusurları, hataları, hattâ içtenlikten uzak, saygıaltı tavırları yetişkinlerden daha iyi görürler. Çünkü onlar yetişkinlerden daha duyarlıdır. Eleştirme ve değerlendirme yetenekleri körelmemiştir... Hatta, yazar-çizer-redaktör üçlüsü, kitabı yayınlamadan önce bir kez de, yarın onun okuru olacak çocuk gruplarından biriyle oturup topluca gözden geçirmeli, bir eleştirme ve değerlendirmesini daha yapmalıdırlar.

Çizerle işbirliğine duyulan gereksinme, sadece kitabı daha iyi süsleyebilmek için değildir. Çekici renklerle, sanatlıca çizgilerle bir kitabı rafta ya da vitrinde, «Al beni! Al beni!» diye yırtınır hale getirmek kolay olabilir, fakat öyle yanlışlıklar da yapılabilir ki, çizerler, yazarlar ve yayımcılar çocukların gözünde sınıfta kalırlar.

Ünlü ozan F. Hüsnü Dağlarca'nın «Balina ile Mandalina» adlı kitabını böyle bir yanlış resimleme örneği olarak gösterebilirim. Dağlarca'nın bu şiir-öyküsü, Kuzey Denizlerine düşmüş Antalyalı bir mandalinanın, sevgi dolu bir balina tarafından, deniz yoluyla ve Cebelitarık boğazından geçirilerek Antalya önlerine bırakılmasını anlatır. Dönüşünde balıkçılar balınayı avlayıp öldürürler... Burada çizer, balınayı başı solda, kuyruğu sağda, yani hep yandan görmüş ve çizmiştir. Öyle kolayına gelmiş ya da öyle güzel görmüş olabilir. Fakat

dünya haritasını da tıpkı kitap gibi karşısına alan çocuk, balinanın geliş ve dönüş yollarında aynı yönden ve yandan görünmesini kabul edebilir mi? Hele kıyıdaaki evlerin de bu yön duygusundan habersizmiş gibi çizilmesi temelli bir yanlışlıktır. Sözünü ettiğim işbirliği yapılmış olsaydı bu yanlışlıklar temizlenebilirdi.

Çocuk edebiyatı ve yayınları konusunda söylenecek, tartışılacak çok yan ve ayrıntı vardır. Sürenin sınırları içindeîunların hepsini dile getirme olanağı yoktur. «Bir ana politikanın ayrıntısı» olarak gördüğüm çocuk edebiyatını, çocuk kitaplıkları, çocuk dergileri, çocuk tiyatroları, çocuk sinemaları, çocuk köyleri, çocuk tatil siteleri gibi çocuğa ilişkin öteki ayrıntılarla birlikte düşünüp sistemleştirmeğe de gereklik vardır.

Çocuk edebiyatı konusunu açımmlarken bir «tarihçe» yapmadım. Geçmişte kalan ve bugün çekilen en mütevazi emeği bile burada saygı ile anmak isterim. Gene de yapılanların son derece az ve yetersiz olduğunu söylemek bir zorunluluktur. Seminer, açık oturum, tartışma, bildiri, komisyon çalışmaları yapılmış ve yapılmakta olmasına karşın az ve yetersiz.